

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

ГУМЕНЮК ІРИНА МИХАЙЛІВНА

УДК 811. 161. 2'367. 628

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНТЕР'ЄКТИВІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Івано-Франківськ – 2004

**Дисертацією
є рукопис**

Робота виконана на кафедрі української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник –

кандидат філологічних наук, доцент

Тишківська Надія Яківна,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

доцент кафедри української мови

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Ніна Василівна**, завідувач кафедри української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

кандидат філологічних наук, **Пархонюк Людмила Михайлівна**, доцент кафедри української мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Провідна установа – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, кафедра стилістики, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Захист відбудеться „ 11 ” листопада 2004 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.

Автореферат розісланий „ 9 ” жовтня 2004 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук,
доцент**

М.П. Лесюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

У сучасній лінгвістиці важливим об'єктом наукових досліджень є текст, його комунікативно-семантичні можливості, а також мовні засоби, які характеризують мовця як суб'єкта, що породжує текст, тобто увага дослідників зосереджується на сфері мовлення. У зв'язку з цим у синтаксисі спостерігається домінування поглядів на речення як багатоаспектну одиницю, що передбачає комплексний аналіз синтаксичних одиниць з урахуванням формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного рівнів. Такий підхід дозволяє характеризувати елементи мовленнєвого рівня з опорою на суб'єктивну сферу учасників комунікації, враховуючи їх пресупозиції, інтенції, що обумовлює вибір мовних засобів, їх розташування у структурі висловлення та контекстуальне оформлення.

У цьому контексті важливим є дослідження процесу функціонування інтер'єктивів як одиниць, які за своїми категоріальними ознаками більше спрямовані у сферу мовлення і мають значний комунікативний потенціал. Аналіз інтер'єктивів у структурі висловлень з урахуванням суб'єктної перспективи тексту дає можливість розкрити приховані особливості цих мовних одиниць і, відповідно, сформулювати цілісну модель їх функціонування у мовленні, що до цього часу не було ще предметом окремого дослідження у мовознавстві.

Перші спроби вивчення інтер'єктивів знаходимо в граматиках Л.Зизанія, М.Смотрицького, І.Ужевича, О.Павловського, М.Ломоносова, І.Могилицького, Я.Головацького, Т.Глинського; більш ґрунтовний аналіз цих одиниць з граматичної точки зору подано в працях О.Есперсена, Ф. де Соссюра, В.Гумбольдта, О.О.Шахматова, М.І.Стеблін-Каменського, Д.Н.Овсянко-Куликовського, Ф.Ф.Фортунатова та інших мовознавців. Структура і семантика інтер'єктивів були предметом дослідження таких учених, як Ю.Ф.Касім, В.В.Виноградов, А.А.Уфімцева, О.П.Блик, А.І.Германович, А.С.Колодяжний, М.А.Жовтобрюх, І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська, Л.І.Мацько. Особливості функціонування вигуків також досліджували Д.В.Зиблева, Н.В.Гамзюк, А.А.Романов (у німецькій мові), Є.Є.Корді, А.В.Бочкова, О.М.Рак (у французькій), Г.В.Синекопова (в англійській), А.А.Карлова (в італійській).

Однак існуючі напрацювання стосовно інтер'єктивів у галузі морфології та синтаксису не можна вважати узгодженими та незаперечними. Зокрема, логіко-граматична неоформленість цих одиниць, нестандартна синтаксична роль у процесі побудови речень, переважання емоційних та експресивних відтінків у семантиці зумовили невизначеність їх граматичної природи. Відповідно досі відсутнє універсальне визначення інтер'єктивів як мовних елементів, не вирішено питання щодо розмежування або об'єднання в єдиний клас вигуків та звуконаслідувань, немає однозначності й у функціонально-семантичній класифікації цих одиниць. Існуючі проблеми вимагають перегляду та систематизації наявного наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених в окресленому напрямку, а також розкриття тих аспектів функціонування інтер'єктивів, які характеризують їх як комунікативні одиниці, здатні брати участь у формуванні висловлень та діалогічного дискурсу, оскільки саме діалог є найпродуктивнішою формою існування усного мовлення.

Таким чином, **актуальність теми дисертаційного дослідження** визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки на дослідження засобів вираження

мовленневих явищ і полягає в необхідності детального вивчення процесів появи та інтерпретації висловлень з інтер'єктивами у комунікативній взаємодії, що сприятиме розв'язанню актуальної проблеми – функції інтер'єктивів у процесі породження висловлень та діалогічного дискурсу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація відповідає профілеві наукових планів кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника і пов'язана із загальнотеоретичними дослідженнями проблем функціонування української мови в рамках реалізації державної наукової програми „Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності”.

Мета наукової роботи – проаналізувати роль інтер'єктивів у структурно-семантичній організації висловлень з урахуванням суб'єктивно-модального рівня, суб'єктної перспективи тексту, а також семантико-регулятивних особливостей цих мовних одиниць у структурі ініціативного та реактивного комунікативних актів діалогу.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) систематизувати дослідження інтер'єктивів у сферах морфології та синтаксису, виділивши основні аспекти й підходи до проблеми кваліфікації цього класу слів;
- 2) розкрити особливості інформаційної структури висловлень з інтер'єктивами;
- 3) виділити основні семантико-функціональні модифікації висловлень з інтер'єктивами, з'ясувавши всі можливі відтінки суб'єктивних значень, які виникають у процесі ускладнення речень суб'єктивно-модальними формами (вигуками);
- 4) встановити особливості функціонування інтер'єктивів як сигналізаторів діалогічності модусу висловлення;
- 5) визначити та проаналізувати способи реалізації суб'єктної перспективи у висловленнях зі звуконаслідуваннями;
- 6) розробити класифікацію комунікативних моделей висловлень зі звуконаслідуваннями та виділити їх основні семантичні експоненти;
- 7) проаналізувати процес реалізації комунікативного потенціалу інтер'єктивних комунікем у складі реплік діалогічного дискурсу.

Об'єктом нашого дослідження є художні тексти різних стилів і жанрів та розмовне мовлення, у яких важливим засобом творення смислу на модусному рівні виступають інтер'єктиви.

Предмет аналізу – інтер'єктиви як елементи суб'єктивно-модального плану у структурі висловлень та діалогічних реплік.

Матеріалом для дослідження послужили речення з інтер'єктивами, дібрані методом суцільного виписування із текстів різних жанрів української літератури ХІХ-ХХ століття (творів С. Васильченка, В. Винниченка, І. Вільде, О. Воропая, О. Гончара, Є.Гуцала, О. Довженка, П. Загребельного, Р. Іваничука, О. Кобилянської, О. Коломійця, Н. Королеви, Г. Косинки, Л. Костенко, І. Кочерги, М. Коцюбинського, П. Куліша, С.Левицького, Марка Черемшини, П. Мирного, Ю. Мушкетика, Остапа Вишні, С.Пушика, У. Самчука, М. Стельмаха, В. Стефаника, А. Тесленка, Г. Тютюнника,

М.Хвильового, М. Яцківа) та сучасного усного розмовного мовлення (картотека фактичного матеріалу налічує 15000 конструкцій).

Методи дослідження. Специфіка та характер дисертаційної роботи зумовили використання описового методу, який доповнювався елементами порівняльного та компонентного аналізів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першою спробою в українському мовознавстві визначити семантико-функціональні модифікації висловлень з інтер'єктивами; дослідити роль цих мовних одиниць у процесі реалізації суб'єктної перспективи тексту; проаналізувати інтер'єктивні комунікеми як активні або пасивні регулятиви у структурі реплік діалогічного дискурсу; розробити класифікації комунікативних моделей висловлень зі звуконаслідуваннями. Вперше інтер'єктиви описано як структурно-семантичні й функціональні елементи висловлень.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні синтаксичної теорії сучасної української мови про речення як комплексну синтаксичну одиницю, про місце інтер'єктивів як суб'єктивно-модальних форм у комунікативно-синтаксичній системі мови. Обґрунтовано тезу, що речення з інтер'єктивами становлять особливий тип семантико-синтаксичних побудов зі специфічними функціонально-комунікативними властивостями. Результати дослідження матимуть застосування в подальших наукових розробках з проблем прагмалінгвістики, текстознавства, комунікативного синтаксису.

Практична цінність дисертації визначається безпосереднім зв'язком її результатів з практикою викладання української мови у вищих навчальних закладах. Матеріал та основні результати дослідження можуть бути використані у процесі розробки лекційних та спеціальних курсів із проблем лінгвістичної прагматики, комунікативного синтаксису, при написанні підручників і навчальних посібників з морфології та синтаксису сучасної української мови, у науково-пошуковій роботі здобувачів.

Апробація роботи. Результати дослідження були обговорені на засіданнях кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника в 2000-2004 рр. Основні теоретичні положення, а також практичні результати були апробовані на міжнародних наукових конференціях: „Актуальні проблеми сучасної лексикології і граматики слов'янських мов” (Вінниця, 2003), „Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 2003), „Динаміка наукових досліджень '2004” (Дніпропетровськ, 2004); на звітних наукових конференціях викладачів та співробітників Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2000-2004 рр.).

Публікації. Проблематику та основні положення дисертації викладено в 7 публікаціях, з яких 5 надруковані у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України (усі статті одноосібні).

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (232 позиції), списку використаних джерел (30 позицій) та переліку умовних скорочень. Обсяг дисертації – 214 сторінок, з них 189 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність, визначається мета й основні завдання, з'ясовується наукова новизна, теоретичне значення і практична цінність роботи, методи дослідження, окреслюється наукова проблематика, встановлюється зв'язок дисертації з іншими темами та проблемами, перелічуються форми апробації результатів дослідження.

У першому розділі дисертації – „**Інтер'єктиви як суб'єктивно-модальні форми в реченні**” – розглядається лінгвальний статус інтер'єктивів (1.1.): встановлюються їх функціонально-семантичні особливості (1.1.1.); розкривається специфіка інформаційної структури висловлень з інтер'єктивами (1.1.2.); аналізуються вигуки як засоби репрезентації модусної сфери висловлення (1.1.3.); визначаються семантико-функціональні модифікації висловлень з інтер'єктивами (1.2.), зокрема із суб'єктивними значеннями кваліфікативної (1.2.1.), квантитативної (1.2.2.), спонукальної (1.2.3.), ідентифікаційної (1.2.4.), енантіосемічної (1.2.5.) та заперечної (1.2.6.) модальностей.

Семантична своєрідність інтер'єктивів виявляється у тому, що вони не називають, а виражають індивідуальне ставлення мовця до ситуації чи сприйняття ним об'єктивної дійсності. Доведено, що семантичні можливості інтер'єктивів найповніше виявляються на рівні динамічного комунікативного мовлення, оскільки воно є природним середовищем для цих елементів і в ньому виражається поняттєво-чуттєва сфера мовців. Як реченнєві одиниці, що є узагальнено-усвідомленими мовними знаками, вигуки передають надзвичайно широкий спектр емоцій і почуттів, які створюються ними не самотійно, а у взаємодії з контекстуальним оточенням і відповідною інтонацією. Л.І.Мацько переконливо доводить, що суб'єктивність як специфічна ознака вигуків та звуконаслідувань формується у названих мовних елементах на різній основі: у вигуках – на основі функціонування їх як одиниць для вираження почуттів та емоцій мовця, у звуконаслідуваннях вона зумовлена індивідуальним сприйняттям кожною людиною навколишньої дійсності та можливостями відображення цієї дійсності мовними засобами¹.

Інформативність інтер'єктивів полягає в тому, що вони не називають емоційний чи фізичний (рефлекторні вигуки) стан мовця, а лише сигналізують про нього, про наявність певного ставлення мовця до висловленого (почутого), до ситуації чи до співрозмовника, бажання вплинути на них, спонукати до фізичної чи ментальної дії, про властивість ситуації (викликати відповідну реакцію: сміх, плач, хвилювання, розпач, страх та ін.) та про наявність реципієнта, який сприймає цю реакцію і втручається або не втручається у хід подій. Таким чином, в інформаційній структурі висловлень з інтер'єктивами можна окреслити три сфери: 1) *об'єктивну* – сферу ситуації, яка впливає на стан мовця і змушує його використати у своєму мовленні ті чи інші інтер'єктиви; 2) *суб'єктивну* – сферу мовця, його емоційного стану, думок, поглядів, бажань, волевиявлень; 3) *діалогічну* – сферу реципієнта (реального чи уявного), який може брати чи не брати участі в комунікації, але наявність якого – обов'язкова. Ці три сфери не існують ізольовано, вони взаємно впливають одна на одну, формуючи чітку комунікативну спрямованість своїх носіїв.

¹ Мацько Л.І. Семантика вигуків і звуконаслідувань // Українська мова і література в школі. – 1985. – № 2. – С. 56-62.

Інтер'єктиви здатні активізувати впливовий потенціал певної сфери своєї інформаційної структури, завдяки чому закладається підґрунтя для побудови всього наступного тексту. Активізація діалогічної сфери найчіткіше спостерігається у висловленнях з етикетними вигуками, імперативами і зоопеллятивами, оскільки їх семантика вказує на наявність реального адресата, до якого спрямоване мовлення. Суб'єктивна сфера інформаційної структури інтер'єктивів активізується у висловленнях, в яких момент вираження переважає над моментом сприйняття цього вираження реципієнтом. Таке явище найбільше притаманне автокомунікації та квазікомунікації і характеризується тим, що мовець виражає свої почуття та емоції, не чекаючи відповіді на них. Активізація об'єктивної сфери (сфери ситуації) в інформаційній структурі висловлень з інтер'єктивами спостерігається у випадку використання в них звуконаслідувальних слів. Це зумовлено, в першу чергу, їх ситуативною співвіднесеністю. Так, звуконаслідування *стук-стук* співвідноситься з ситуацією, що може бути позначена реченням: *Хтось (щось) стукає*. Отже, використання мовцем у висловленні звуконаслідування зумовлено бажанням відтворити об'єктивно існуючу ситуацію.

Як суб'єктивно-модальні форми інтер'єктиви спричиняють появу у реченні додаткових семантичних нашарувань або інтенсифікують сказане, підвищуючи його емоційно-експресивний потенціал. В окремих випадках вони можуть концентрувати в собі весь зміст сказаного, що й визначає їх семантико-синтаксичну роль у реченні чи тексті. Аналіз фактичного матеріалу показав, що інтер'єктиви здатні брати участь у передачі таких різновидів суб'єктивної модальності:

а) **кваліфікативної**, яка об'єднує значення позитивного, негативного і нейтрального ставлення до висловленого; у кількісному плані домінує шкала суб'єктивно - модальних значень із знаком „-“; найбільше функціональне навантаження припадає на полісемантичні вигуки *Ай! Ах! О! Ой! Ох!*, якими передається 63,8% усіх суб'єктивно-модальних значень, найменше – на вигуки зі спеціалізованою семантикою *Горе! Біда! Ба! Бр!* – 14,8%;

б) **квантитативної**, яка обов'язково є кваліфікативно маркованою із знаком „+“ або „-“ за винятком значення нейтральності (*Ого! Ох! Ух! Ой!* у поєднанні з частками *і, як, же, ж, який, скільки* та ін.);

в) **спонукальної**, яка об'єднує три типи спонукальних відношень: категоричне (*Ану! Геть! Годі! Цить! Ша! Стоп!* та ін.), пом'якшене (*Ну! Вибачте! Будь ласка!* та ін.) і нейтральне спонукування (*На! Ну! Гей!* та ін.), – кожний з яких оперує комплексом спонукальних значень і може виражатися за допомогою імперативів, етикетних вигуків та зоопеллятивів;

г) **ідентифікаційної**, яка представлена комплексом значень: впізнавання, пригадування, розуміння, припущення, пізнання, акцентування (*А! Ага! Агі! Еге! О!* та їх акустичні модифікації);

г) **енантіосемічної**, для реалізації значень якої придатні тільки вигуки зі спеціалізованими семантичними функціями, зокрема оцінні, лайливі, етикетні (*Краса! Чудо! Жах! Страх! Горе! Біда! Вибач! Дякую! Щоб тобі добро було!*);

д) **модальності заперечення**, формування якої є неспеціалізованою властивістю інтер'єктивів розряду емоційних з групи заперечних та окремих одиниць із групи

спонукальних вигуків (*Але де! Ба! Де-де! Де там! Ей-де! Так де! Годі! Цить! Біда го знає! Чорт-ма! Бог дасть! Борони Боже! Чорта з два!*).

Другий розділ дисертації – „**Комунікативна організація висловлень з інтер'єктивами на тлі суб'єктної перспективи тексту**” – присвячено дослідженню ролі інтер'єктивів у формуванні Я- та Він-модусних рамок висловлення (2.1.); тут подано аналіз інтер'єктивів як сигналізаторів діалогічності модусу висловлення (2.2.); визначено та проаналізовано способи реалізації суб'єктної перспективи висловлень зі звуконаслідуваннями (2.3.) (зокрема в умовах первинної комунікативної ситуації (2.3.1.), вторинної комунікативної ситуації (2.3.2.) та при імпліцитній реалізації (2.3.3.)); розроблено й обґрунтовано семантико-функціональну класифікацію комунікативних моделей висловлень зі звуконаслідуваннями (2.4.) у формі чотирьох структурних елементів: ілюстративної (2.4.1.), інтерпретаційної (2.4.2.), лінійної (2.4.3.) та супровідної (2.4.4.) комунікативних моделей.

У процесі комунікації інтер'єктиви беруть участь у формуванні Я– та Він-модусних рамок висловлення. Сигналізуючи про збіг зон авторизатора і трансмісора у Я-модусній рамці висловлення, інтер'єктиви, залежно від позиції у реченні, виявляють свою належність до різних частин його комунікативної структури. Пре- та постпозитивні інтер'єктиви репрезентують ремний компонент мікротексту, інтерпозитивні – як тему, так і рему, при цьому інтенсифікуючи сказане та виступаючи зв'язуючим елементом у реченнях із складною комунікативною структурою.

У висловленнях з вербалізованою Він-модусною рамкою з точки зору вторинної комунікативної ситуації спостерігається три способи семантичного функціонування інтер'єктивів: 1) декодування їх семантики здійснюється суб'єктом мовлення; 2) декодування семантики інтер'єктивів здійснюється суб'єктом-авторизатором; 3) значення інтер'єктивів декодується і мовцем, і авторизатором. Пре- та постпозитивні інтер'єктиви у комунікативній структурі висловлення зумовлюють виникнення додаткових ремних елементів, постпозитивні доповнюють рему суб'єктивною інформацією. Використовуючись одночасно у пре- та постпозиції, ці мовні одиниці стають комунікативно поліфункціональними.

Інтер'єктиви як один із лексико-граматичних засобів, якими репрезентується модус, відповідно можуть, поряд з іншими засобами, вказувати на його *діалогічність*. Така властивість зумовлена тим, що використання в мовленні інтер'єктивів, як правило, передбачає наявність адресата (реального чи уявного, людини чи будь-якого іншого об'єкта живої або неживої природи). Крім того, емоційний елемент висловлення (виразником якого є вигук) нашаровується на логічний, супроводжує його, може породжуватись ним і є, безперечно, усвідомленим. Доведено, що процес вираження емоцій, почуттів, волевиявлень, оцінних реакцій за допомогою вигуків усвідомлюється мовцем і слухачем так само, як і вся мовленнєва діяльність. Сприймаючи в процесі конкретного спілкування поняттєво-смыслову адекватність як обов'язкову, мовець сподівається й почуттєво-емоційної адекватності, а тому намагається виразити свої почуття максимально придатними для цього засобами². Це твердження, на нашу думку, більшою чи меншою мірою стосується всіх різновидів інтер'єктивів, до яких належать

² Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. – К.: КДП. – 1981. – С. 13.

емоційні, рефлекторні, етикетні, імперативні вигуки, зоопелятиви та звуконаслідування Виняток становлять лише окремі випадки вживання в усному мовленні вигуків на позначення афективних реакцій. Напр.: – Ай, – *зойкнула панночка і стрибнула, як несамовита* (О.Довженко); – Ой! – *дико скрикнула Олександра і зняла руки, щоб закрити голову... та не встигла* (М.Коцюбинський).

Не вказують на діалогічність модусу висловлення й рефлекторні вигуки (типу *ха-ха*, *кха*, *апчи*, *ху* та ін.), що виникають як фізіологічна реакція на подразнення і відповідно не є сигналізаторами діалогічності висловлювання. Напр.: – Кахи-кахи! – *скрипів Каленик* (М.Коцюбинський); *Ой! Чи воно там ще високо? Сів!* – Ху-у-у! (Остап Вишня).

Однак в іншій ситуації мовлення цей же рефлекторний вигук може викликатися "штучно", з метою впливу на реципієнта. У цьому випадку він імпліцитно вказує на діалогічність модусу висловлення. Наприклад: Кха-кха! – *можна до вас?* (розм.); *Страшний суфлер підказує: ха-ха!* (Л.Костенко).

Наявність чи відсутність у наведених інтер'єктивах вказівки на діалогічність визначається **тільки у контексті**, за допомогою інших мовних одиниць та інтерпретації паралінгвістичних засобів, що супроводжують мовленнєвий акт.

Специфіка виникнення звуконаслідувань як окремого різновиду інтер'єктивів зумовлена суб'єктивним характером відчуття і сприймання людьми навколишнього світу, визначає особливості побудови комунікативних одиниць зі звуконаслідуваннями та ускладнення суб'єктної перспективи висловлень. Оскільки слова на позначення звукових виявів не тільки відтворюють звуки, але й вказують на наявність джерела їх виникнення та особи, яка саме так їх сприймає, то можна говорити про **ускладнення системи суб'єктних зон**, реалізованих у комунікативній одиниці. Суб'єктні зони у конкретному висловленні можуть виявлятися за допомогою звуконаслідувань експліцитно чи імпліцитно, репрезентувати різні види комунікативних ситуацій залежно від співвідношення елементів у системі "трансмисор – реципієнт".

Аналіз мовного матеріалу дає нам можливість виділити три способи реалізації суб'єктної перспективи висловлень зі звуконаслідуваннями: 1) в умовах первинної комунікативної ситуації; 2) в умовах вторинної комунікативної ситуації; 3) при імпліцитній реалізації.

Первинну комунікативну ситуацію розуміємо як процес створення трансмісором конкретної мовленнєвої реальності, що знаходить свій вияв уперше саме в цій системі "трансмисор – реципієнт". Мовець вербалізує інформацію, джерелом виникнення якої є його чуттєва чи раціональна сфери і по відношенню до якої (у процесі автокомунікації) сам мовець уперше може виступати реципієнтом.

Звуконаслідування як модусні показники репрезентують у суб'єктній перспективі тексту зону мовця незалежно від типу комунікативної ситуації, оскільки процес їх виникнення та специфіка вербалізації зумовлюються психо-емоційним станом мовця, його артикуляційними можливостями, уявою, національною належністю та рядом інших факторів, які комплексно впливають на сприйняття людиною реальності.

Висловлення, в якому реалізується первинна комунікативна ситуація, розширює функції звуконаслідувань у репрезентації суб'єктної перспективи. У цьому випадку маємо справу з вербалізованою Я-модусною рамкою, коли суб'єкт мовлення і суб'єкт-авторизатор збігаються. Звуконаслідування у таких мікротекстах з'являються як

необхідний ілюстративний матеріал. Напр.: *У голові наче молотками гупало: гуп-гуп! гуп-гуп!* (розм.); *Уночі. Моя кобилка: трюх-трюх, а моя сокира: цюк-цюк, та й відрубала кобилі ногу* (О.Воропай); *Макс заплющує очі й здивовано чує, як зразу в вухах починається: гү-гү-гү-гү!* (В.Винниченко).

Процес комунікації (автокомунікації, квазікомунікації) передбачає наявність адресата, реципієнта, тобто в своїй основі є діалогічним. Оскільки звуконаслідування використовуються з метою якнайточнішого відтворення реальності, то ця мета закономірно визначає наявність суб'єкта, який повинен адекватно сприйняти почуте. Названі фактори дозволяють зробити висновок про те, що звуконаслідування у суб'єктній перспективі тексту імпліцитно вказують на наявність зони адресата. Ця вказівка здійснюється не прямо, а опосередковано – через логічні операції: діяльність мовця – наявність реципієнта, точність висловлення – адекватність сприйняття.

Вторинна комунікативна ситуація, на відміну від первинної, може містити дві системи "трансмisor – реципієнт" (теоретично – три і більше). Це означає, що висловлення, яке сприймається реципієнтом у певний момент, є відтворенням раніше сприйнятої трансмісором ситуації. Якщо прийняти умовні позначення: Т – трансмісор, Р – реципієнт, С – ситуація, – то система 1 матиме такий вигляд: $C_p - T(P)$, де C_p – реальна ситуація, $T(P)$ – трансмісор, який виступає реципієнтом стосовно до ситуації. Відповідно система 2 спрощується: $T - P$, де реальна ситуація трансформується у комунікативну, а інформація, подана у висловленні, є новою тільки для реципієнта. Таким чином, у текстових фрагментах вторинної комунікативної ситуації наведені вище дві системи накладаються одна на одну (що можна зобразити так: $C_p - T(P) - P$), ускладнюючи суб'єктну перспективу висловлення. Наприклад: 1. *Прудка гутірка "гуцулі" злилась в оден безладний гук, в одно безконечне "май-май-май!"* (М.Коцюбинський); 2. *От ви говорите всі разом. А що ви хочете— то й самі не знаєте: гала-гала, як на ярмарку* (Г.Тютюнник).

В обох випадках основне комунікативне навантаження припадає на центральний елемент реалізації у висловленні вторинної комунікативної ситуації, тобто на $T(P)$ – суб'єкта, який виконує дві функції: рецептивну і трансмісорну. У ширшому контексті наведені акценти можуть зміщуватися, суб'єкти, що потрапляють під елемент $T(P)$ – змінюватися, однак основа залишається незмінною. І у підсумку, коли береться до уваги макротекст (у художній літературі – завершений авторський твір), ми маємо справу знову ж таки з вторинною комунікативною ситуацією, яка в чистому вигляді виражається двома системами: **реальність** (існуюча, уявна, вигадана) – **автор** (як реципієнт), **автор** (як трансмісор) – **реципієнт** (читач або слухач).

Звуконаслідування як одиниці, що позначають звукову реальність, у висловленнях вторинної комунікативної ситуації репрезентують усі елементи, наявні у структурній схемі, тобто С – ситуацію, Т – трансмісора, Р – реципієнта. Більше того, звуконаслідування завдяки суб'єктивному характеру свого виникнення вказують на подвійну функцію елемента $T(P)$, оскільки передачі звукової реальності завжди передують її сприйняттю.

За наявності кількох проміжних елементів $T(P)$ звуконаслідування репрезентують кожного з них, хоча у тексті можуть використовуватись тільки раз. Це зумовлено прийнятною для комунікантів концепцією, коли володіння інформацією суб'єктами проміжних ланок $T(P)$ сприймається як належне.

Імпліцитна реалізація суб'єкта мовлення за допомогою звуконаслідування відбувається у тих висловленнях, у яких відсутня вказівка на джерело виникнення звуку, звуконаслідування функціонують автономно і для декодування своєї семантики потребують широкого контексту. Сприймаючи подібні висловлення, реципієнт усвідомлює, що наявність звуку спричинена існуванням його першоджерела, або первинного суб'єкта мовлення, однак точна ідентифікація його у межах висловлення не можлива. Для цього необхідні підтримка контексту та інтелектуальна робота реципієнта. Напр.: Стук-стук... Стук-стук... – Ганно! – Гр-р-р! – Лапко! Лапуно! Лапусю! На-на-на! Цить... – Гр-р-р! Гав! (Остап Вишня); ... *А під туманом усе-таки б'ється, стогне, зітхає... Ось як тепер, о!:* – Бу-ух!.. бу-ух!.. бу-ух!.. – О-ля-ля... о-на-на... (М.Коцюбинський).

Висловлення з імпліцитно реалізованим за допомогою звуконаслідувань суб'єктом мовлення у своїй суб'єктній перспективі містять усі елементи вторинної комунікативної ситуації, тобто як мінімум дві системи "трансмисор – реципієнт". Однак цей тип висловлень дає можливість створити ілюзію первинної комунікативної ситуації з єдиною системою Т – Р.

Враховуючи особливості усного мовлення й такі суттєві ознаки семантики звуконаслідувань, як суб'єктивність, ситуативність, контекстність, зв'язок з іншими засобами, зображувальність, емоційність, експресивність, ми виділяємо чотири основні комунікативні моделі висловлень, у структурі яких використовуються звуконаслідування, а саме: 1) ілюстративну; 2) інтерпретаційну; 3) лінійну; 4) супровідну.

Ілюстративна комунікативна модель передбачає використання звуконаслідувань замість відповідних дієслів у експресивно маркованих висловленнях. Суб'єкт мовлення під час відбору мовних засобів надає перевагу звуконаслідуванням, оскільки вони краще ілюструють ситуацію та не вимагають додаткових пояснень чи уточнень. Напр.: *Що візьметься за лід рукою, – він – трісь! – і вламався. Трісь! – і вламався* (Остап Вишня); *А по чобітках паличкою: стук-стук* (Марко Черемшина).

Ілюстративна комунікативна модель дає можливість одним коротким висловленням передати дію, її тривалість (раптовість, короткочасність, повторюваність), характер сприйняття цієї дії реципієнтом, а у окремих випадках навіть імпліцитну наявність суб'єкта й об'єкта дії (сфера диктуму).

Інтерпретаційна комунікативна модель висловлення формується як антонімічна до ілюстративної зі структурно-семантичного погляду. Провідну роль у її побудові відіграють звуконаслідування, які виступають базою для розгортання всього висловлення. Якщо в ілюстративній комунікативній моделі реципієнт спочатку знайомиться з ходом подій, із ситуацією, а вже потім сприймає звуконаслідування як ілюстрацію до них, як останній необхідний штрих текстового фрагмента, то в інтерпретаційній комунікативній моделі процес сприймання відбувається у зворотному напрямку. У препозиції до змістового речення подається звуконаслідування, яке вимагає своєї інтерпретації для цілісного розуміння всього висловлення. Напр.: – Тіх-ціх-кіх-кіх-кіх! – торжествувала вода, бігуча й чиста (С.Пушкін); "Іжжжж-жі-іжжжі-джжжі-джжжі-і-і-і-джжжі-і", – чулося близько. (У польовому таборі точили коси, і цей звук непокоїв Федора) ((Г.Тютюнник); Др-р-р! (Пауза). Др-р-р-р! (Пауза)... Др-р-р-р! Це дзвонить телефон (Остап Вишня).

Лінійна комунікативна модель, на відміну від попередніх двох (ілюстративної та інтерпретаційної), будується як логічно завершена семантична цілісність, що не потребує контекстуальної підтримки та декодування значення своїх частин. Звуконаслідування вводяться у структуру таких висловлень як елементи прямої мови або як члени речення. Причому їх поява мотивується контекстом, який потребує свого логічного завершення чи доповнення звуконаслідуванням, а не навпаки (як в інтерпретаційній комунікативній моделі). Від ілюстративної моделі лінійна комунікативна модель відрізняється своєю структурно-семантичною незавершеністю за умови відсутності звуконаслідувань. Наприклад: *Вона з віконечка вигулькує, ніяк не вимовить: "Ку-ку!"* (Л.Костенко); *Тільки Василько наважився злізти з коня по шапку, як десь далеко почулось: а-у-у-у! – і луною покотилося в лісі. А-у-у-у! – відгукнулося з другого боку і довго не вгавало* (М.Коцюбинський).

Можлива структурно-семантична незавершеність висловлень лінійної моделі зумовлює комунікативну функцію звуконаслідувань: вони незмінно формують ремний компонент висловлення (самостійно чи з допомогою інших мовних одиниць). Цьому сприяє також і позиція звуконаслідувань у реченні. Найчастіше вони завершують текстовий мікросегмент, рідше – знаходяться в інтерпозиції по відношенню до змістового висловлення.

Супровідна комунікативна модель є своєрідним синтезом ілюстративної та лінійної моделей. Характерною ознакою висловлень цієї моделі є їх подвійна структурно-семантична організація. Ситуація подається трансмісором ніби двома паралельними інформаційними потоками: змістовим реченням та супровідним звуконаслідуванням. Причому перша частина (змістове речення) передає усю необхідну інформацію і не потребує ілюстрації звуконаслідуванням. Відповідно друга частина висловлення (звуконаслідування) транслює ту ж інформацію, але в концентрованому, економному вигляді. Таким чином, обидві частини висловлення при бажанні трансмісора могли б існувати самостійно. Пор.:

- 1) *А він мені дудукає: ду-ду!* (Л.Костенко);
- 2) *А він мені співає. Ду-ду!* (авт.);
- 3) *А він мені: ду-ду!* (авт.).

Приклад 1 належить до супровідної комунікативної моделі, приклад 2 – до ілюстративної, приклад 3 – до лінійної моделі. Як бачимо, особливістю супровідної комунікативної моделі є наявність двох змістових центрів з ідентичною інформацією: дієслова "дудукає" та звуконаслідування "ду-ду". Таке поєднання дозволяє зацентрувати увагу реципієнта на необхідних елементах висловлення. Заміна дієслова "дудукає" іншим дієсловом призводить до семантичної модифікації всього речення та до появи іншої комунікативної моделі. У наведених вище мікротекстах (приклад 2) це ілюстративна комунікативна модель, в якій звуконаслідування "ду-ду" ілюструє ситуацію (...співає. – Як саме? – Ду-ду!).

Ще іншу модифікацію цього ж висловлення одержуємо, вилучивши з нього предикат. Змістова частина речення стає структурно й семантично неповною і вимагає свого завершення. Цю функцію починає виконувати звуконаслідування. Отримуємо лінійну комунікативну модель висловлення.

Порядок розташування структурних частин супровідної комунікативної моделі є сталим: звуконаслідування знаходяться в постпозиції по відношенню до змістового

речення. Використання їх в препозиції змінює супровідну комунікативну модель на інтерпретаційну.

У третьому розділі дисертації – „Інтер’єктивні комунікеми у структурі діалогічного дискурсу” – визначаються особливості функціонування інтер’єктивних комунікем у процесі усного діалогічного мовлення співвідносно з реченнями простими та складними за структурою (3.1.); здійснюється системний аналіз процесу реалізації інтерактивного потенціалу вигуків у процесі виникнення діалогу (3.2.), зокрема у структурі ініціативного (3.2.1.) та реактивного (3.2.2.) комунікативних актів.

Інтер’єктиви, вжиті у тексті ізольовано або як ускладнюючі елементи, на основі визначених категоріальних ознак (економність, експресивність, інтонаційна автономність, відсутність власної предикативної та пропозитивної семантики) характеризуються як комунікативно самостійні одиниці – *інтер’єктивні комунікеми*, які здатні виступати в ролі однорідного члена простого речення, ускладнюючи його, та виконувати функцію елемента, що підсилює наявну в реченні інформацію, вносить у загальну семантику речення суб’єктивно-модальні відтінки значення. Вхідження комунікем до структури складного речення в більшості випадків спричиняє появу складних синтаксичних побудов, статус яких визначається як поєднання кількох простих речень, об’єднаних інтонаційно в межах однієї синтаксичної структури.

Інтер’єктиви здатні брати участь у реалізації як ініціативного, так і реактивного комунікативних актів діалогу; вони можуть самостійно формувати комунікативний акт або виступати в ролі структурних елементів діалогічного ходу одного із учасників спілкування. У структурі комунікативного акту інтер’єктиви можуть займати як ввідну, так і фінальну позицію.

Специфіка *ініціативної репліки* зумовлює семантико-регулятивні особливості інтер’єктивів у її структурі. *Емоційні* та *рефлекторні* вигуки в інтродуктивній позиції самостійно або в комплексі з іншими засобами використовуються для відкриття тематичного простору діалогу, підтримання комунікативної взаємодії, вказуючи на перехід інформації з регресивної комунікативної площини у вербальну та спрямування її до прогресивної комунікативної площини. Фінальна позиція змінює функціональне призначення цих мовних одиниць, які, виконуючи функцію об’єднуючого елемента на межі двох комунікативних актів, відображають оціночний момент репліки ініціатора.

Імперативні вигуки в ініціативних комунікативних актах виконують такі семантико-регулятивні функції: встановлення контакту; темпорального регулювання комунікативної взаємодії (зокрема пришвидшення); підтримання контактного характеру діалогу; початку викладу інформації; передачі ініціативи співрозмовнику; ідентифікації; акцентування; переорієнтації діалогу в інший тематичний простір. *Наказові* інтер’єктиви використовуються в ініціативних репліках обмежено: тільки у випадках, коли вигук не пов’язаний з існуючим тематичним простором або орієнтований на його зміну.

Зоопелятивні функціонують у квазідіалогах як суто регулятивні одиниці, використовуючись у двох регістрах: „*пасив / актив*” – встановлення контакту з твариною і спонукання її до дії; „*актив / актив*” – підтримка контакту і заміна одного спонукання іншим.

Етикетні інтер’єктиви можуть використовуватися в ініціативних репліках лише як активні регулятиви з метою привернення уваги співрозмовника і відкриття тематичного простору діалогу.

Звуконаслідування беруть опосередковану участь у формуванні комунікативної взаємодії, оскільки в ініціюючому реєстрі виступають стимулом для виникнення власне ініціативної репліки або виконують функцію умовних сигналів для учасників квазікомунікації.

Реактивний комунікативний акт, порівняно з ініціативним, розкриває ширші можливості для реалізації інтерактивного потенціалу всіх одиниць, які належать до інтер'єктивів, за винятком зоопелятивів. *Емоційні, імперативні та окремі етикетні вигуки* функціонують у межах трьох груп комунікативних властивостей: 1) як елементи емоційно-оцінного плану; 2) з метою підтвердження сприйнятої інформації; 3) для вираження незгоди, заперечення. Комунікативна спрямованість інтерактивного потенціалу вигуків визначається їх позицією в реактивній репліці (інтродуктивною, фінальною або ізольованою). Емоційно-оцінний зміст інтер'єктивів, вжитих у початковій позиції або ізольовано, стосується репліки мовця (ініціатора), а сам вигук виконує функцію з'єднуючого елемента двох комунікативних актів у межах комунікативного ходу. Фінальна позиція інтер'єктива переорієнтовує його зміст на емоційну оцінку реактивного висловлення або ментальних висновків самого реципієнта.

Рефлекторні вигуки здатні поєднувати в собі ознаки реактивного та ініціативного комунікативних актів, що пов'язано зі специфікою виникнення цих мовних одиниць. *Афективні* інтер'єктиви у структурі реактивної репліки не виконують регулятивних функцій (крім суто реактивної), оскільки використовуються мовцем несвідомо. З *імперативних* вигуків найбільший інтерактивний потенціал мають *спонукальні*, що виражається різноманітністю семантико-регулятивних можливостей. *Звуконаслідувальні слова* виявляють найслабший потенціал щодо функціонування в реактивних діалогічних репліках, таке використання їх є можливим у межах кількох структур типу „стимул – реакція”: 1) інформативне мовлення – реакція тварини; 2) рефлекторний вигук – реакція тварини; 3) „псевдодіалог” між тваринами; 4) „псевдодіалог” між групами людей, переданий за допомогою звуконаслідувань.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу структурно-семантичної організації висловлень з інтер'єктивами можна зробити такі висновки та узагальнення:

1. Невизначеність списку інтер'єктивів та розмаїття існуючих класифікацій можна пояснити невизначеністю семантики цих мовних одиниць (вони одночасно і багатозначні, і синонімічні), контекстуальною залежністю, суб'єктивністю, а також великою кількістю одиниць цього класу, які функціонують в розмовному мовленні, щоразу поповнюючись новими утвореннями чи запозиченнями.

Семантико-функціональна своєрідність окремих інтер'єктивів зумовлює необхідність виділення в традиційній класифікації додаткових підгруп цих одиниць, що характеризуються специфічними особливостями, зокрема:

- *афективних*, які вирізняються з-поміж інших емоційних вигуків ступенем усвідомленості їх появи трансмісором та відсутністю експресивності;
- *заперечних*, які містять у собі семантику емоційного заперечення;
- *лайливих*, які несуть суто негативний потенціал, однак не є комунікативними, а тільки експресивними, хоча і мають якесь первинне значення;

– *рефлекторних*, які не виконують експресивної функції, бо з'являються для позначення фізіологічного стану чи реакції організму на подразнення (кашель, дихання, позіхання, плач тощо);

– *зооапелятивів*, які включають не лише слова прикликання чи відгону тварин, а загалом орієнтовані на встановлення контакту між мовцем і твариною.

Функціональне значення інтер'єктивів як суб'єктивно-модальних форм завжди ситуаційне, контекстуальне, тому допускається взаємоперехід полісемантичних одиниць у межах груп і підгруп.

2. Інформативність інтер'єктивів полягає в тому, що вони не називають, а тільки сигналізують про емоційний чи фізичний (рефлекторні вигуки) стан мовця, про певне ставлення його до дійсності, про властивість ситуації викликати певну реакцію та про наявність реципієнта. Виходячи з цього, інформація, закодована в інтер'єктивах, представлена нами у вигляді трьох сфер: *об'єктивної* – сфери ситуації, *суб'єктивної* – сфери мовця і *діалогічної* – сфери реципієнта, – які взаємодіють і активізують свій впливовий потенціал залежно від комунікативної ситуації. Активізація суб'єктивної сфери спостерігається в емоційних вигуках, діалогічної – в етикетних, імперативах та зооапелятивах, об'єктивної – у звуконаслідуваннях різних видів.

3. Характеризуючись такими семантичними ознаками, як суб'єктивність, емоційність, оцінність, зображальність, контекстність, ситуативність, інтер'єктиви виступають одним з основних засобів репрезентації модусу висловлення та беруть безпосередню участь у передачі значень таких різновидів суб'єктивної модальності: *кваліфікативної, квантитативної, спонукальної, ідентифікаційної, енантіосемічної, заперечної*.

У процесі побудови висловлення найбільш комунікативно гнучкою є кваліфікативна модальність із значеннями позитивного та негативного ставлення до ситуації, яка взаємодіє з усіма іншими видами модальності; найменш придатною для комунікативної взаємодії виявилась квантитативна модальність, наявність якої у висловленні виключає можливість появи інших суб'єктивно-модальних значень, крім кваліфікативних зі знаками „+” і „-”.

4. Інтер'єктиви є елементами, які можуть репрезентувати сфери (зони) суб'єктивної перспективи тексту і на цій основі посилювати його комунікативну значимість. Вони здатні у взаємодії з іншими одиницями формувати Я- та ВІН-модусні рамки висловлення і відповідно виступати засобами їх виявлення. Розташування синтаксичних структур з інтер'єктивами у текстах суттєво впливає на їх прагматичний потенціал, на рівень адекватності сприйняття висловлення реципієнтом.

5. Характерною властивістю інтер'єктивів є їх здатність виконувати функцію *сигналізаторів діалогічності модусу*, репрезентуючи Ти-сферу висловлення експліцитно та імпліцитно. Діалогічність за допомогою емоційних вигуків може створюватися двома способами: вираження мовцем своїх почуттів і емоцій в контексті власного висловлення та використання вигуків для вираження емоційної реакції на слова чи дії співрозмовника. Не вказують на діалогічність модусу афективні та рефлекторні вигуки у зв'язку зі специфікою їх виникнення. Імперативи, зооапелятиви, етикетні інтер'єктиви вказують на діалогічність модусу експліцитно. Звуконаслідувальні слова сигналізують про діалогічність модусу експліцитно (коли використовуються з певною метою) та імпліцитно (в автокомунікації, коли звуконаслідування з'являються

спонтанно). Наявність у названих інтер'єктивах функції вказівки на діалогічність визначається тільки у контексті.

6. Звуконаслідування як специфічний розряд інтер'єктивів ускладнюють суб'єктну перспективу висловлення, репрезентуючи її в умовах первинної комунікативної ситуації, вторинної комунікативної ситуації та імпліцитно. Реалізація суб'єктної перспективи **первинної комунікативної ситуації** за допомогою звуконаслідувань, передбачаючи безпосередню взаємодію між мовцем (джерелом звуку) та реципієнтом, виявляє себе через вербалізацію Я-модусної рамки (експліцитно) та через вказівку на існування зони адресата (імпліцитно).

Ускладнення суб'єктної перспективи висловлень **вторинної комунікативної ситуації** схематично можна зобразити так: $C_p - T(P) - P$, де C_p – реальна ситуація, $T(P)$ – трансмісор, який виступає реципієнтом стосовно ситуації, P – реципієнт. Звуконаслідування репрезентують усі елементи, наявні в цій структурній схемі, а також усі можливі проміжні ланки $T(P)$.

Імпліцитна реалізація суб'єкта мовлення синтезує в собі попередні два варіанти. Наявна у мікротексті вторинна комунікативна ситуація завдяки автономному використанню звуконаслідувань переходить у підтекст, створюючи ілюзію існування єдиної первинної комунікативної ситуації.

7. На основі комплексного підходу до аналізу речення як багатоаспектної одиниці на семантико-синтаксичному та комунікативно-функціональному рівнях нами виділено чотири основні комунікативні моделі висловлень, у структурі яких використовуються звуконаслідування:

а) **ілюстративна** – передбачає використання звуконаслідувальних слів для ілюстрації певних дій, звукових виявів замість відповідних дієслів;

б) **інтерпретаційна** – антонімічна до ілюстративної зі структурно-семантичного погляду; звуконаслідування у структурі цієї комунікативної моделі спричиняють виникнення ремного компонента висловлення, оскільки вимагають інтерпретації своєї семантики;

в) **лінійна** – будується як логічно і структурно завершена семантична цілісність, що не потребує декодування значення своїх частин; звуконаслідування вводяться в структуру таких висловлень як елементи прямої мови або у функції членів речення;

г) **супровідна** – синтезує в собі ознаки ілюстративної та лінійної комунікативних моделей; розкриває ситуацію двома паралельними інформаційними потоками: змістовим реченням та супровідним звуконаслідуванням, причому перша частина (змістове речення) не потребує додаткової ілюстрації звуконаслідувальним словом.

Названі комунікативні моделі висловлень мають комплекс семантичних експонентів, які можуть існувати ізольовано або у взаємодії.

8. У процесі аналізу функціонування інтер'єктивів у структурі діалогічного дискурсу нами виділено і враховано три комунікативні площини, наявність яких є обов'язковою для успішного розгортання діалогу: **регресивна комунікативна площина (РКП)** як процес (або його відсутність) ментальної обробки мовцем ситуації, що може спричинити появу ініціативного комунікативного акту; **вербальна площина (ВП)** як процес обміну репліками; **прогресивна комунікативна площина (ПКП)** як сфера існування варіативних комунікативних ходів співрозмовника, на які спрямований ініціативний комунікативний акт. Залежно від ступеня активності учасників комунікативної взаємодії використані в репліках обох сторін інтер'єктиви можуть виконувати функції **активних** або **пасивних регуляторів** діалогу.

9. Діалог як вид спрямованих інтеракцій зазнає впливу з боку інтер'єктивів як у зовнішньому (організаційному), так і у внутрішньому (змістовому) планах. Функціонування інтер'єктивів у різних видах комунікативних актів **ситуативно та**

категоріально обумовлене: афективні вигуки не використовуються в ініціативних репліках, зоопелятиви – в реактивних, а семантико-регулятивні особливості наказових комунікем у різних видах комунікативних актів визначаються їх тематичною співвіднесеністю з вербалізованою інформацією. Всі інші види інтер'єктивів здатні виявляти свій інтерактивний потенціал як в ініціативних, так і в реактивних комунікативних актах.

Таким чином, проведене дослідження структурно-семантичної організації висловлень з інтер'єктивами в українській мові (на основі вибірок з художньої літератури XIX – XX століття та усного розмовного мовлення) засвідчило значні комунікативні можливості цих мовних одиниць, наділених великою кількістю модальних емоційно-експресивних відтінків значення та семантико-регулятивних функцій у структурі ініціативного та реактивного комунікативних актів діалогу.

Основні положення дисертації висвітлено у таких публікаціях:

1. Інтер'єктиви – сигналізатори діалогічності модусу висловлення // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. Випуск VIII. – Івано-Франківськ: „Плай”, 2003. – С. 163-167.

2. Інтер'єктиви у структурі модусних рамок висловлення // Українознавчі студії 2002-2003. – № 4-5. – С. 74-80.

3. Інформаційна структура інтер'єктивів // Семантика мови і тексту. Збірник статей VIII Міжнародної конференції. – Івано-Франківськ: „Плай”, 2003. – С. 172-176.

4. Комунікативні моделі висловлень зі звуконаслідувальними словами та їх семантичні експоненти // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 11. – Рівне: РДГУ, 2003. – С. 31-35.

5. Реалізація суб'єктної перспективи висловлення за допомогою звуконаслідувань // „Наукові записки” Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського: Збірник наукових праць. Серія: Філологія. 2003. Випуск 6. Відп. ред. Н.Л. Іваницька. – Вінниця: Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту, 2003. – С. 275-280.

6. Семантичні особливості інтер'єктивів // *Studia metodologica*. Випуск 13. – Тернопіль, 2003. – С. 26-33.

7. Енантіосемічна модальність у висловленнях з інтер'єктивами // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції „Динаміка наукових досліджень '2004”. Том 20. Синтаксис: структура, семантика, функція. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 7-9.

АНОТАЦІЯ

Гуменюк І.М. Структурно-семантичні функції інтер'єктивів в українській мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2004.

У дисертації розкрито функціональні можливості інтер'єктивів як модусних елементів у структурно-семантичній організації висловлень.

На основі аналізу українських текстів різних стилів і жанрів окреслено інформаційну структуру висловлювань з інтер'єктивами, виділено їх основні семантико-функціональні модифікації з урахуванням усіх можливих відтінків суб'єктивних значень, які виникають у процесі ускладнення речень суб'єктивно-модальними формами (вигуками).

У роботі обґрунтовано функціонування інтер'єктивів як сигналізаторів діалогічності модусу висловлення, визначено та проаналізовано способи реалізації суб'єктивної перспективи у висловленнях зі звуконаслідуваннями. На основі аналізу фактичного матеріалу (картотека налічує 15000 одиниць) розроблено класифікацію комунікативних моделей висловлень зі звуконаслідуваннями та виділено їх основні семантичні експоненти; здійснено дослідження семантико-регулятивних функцій, які виконують інтер'єктиви у складі реплік діалогічного дискурсу.

Ключові слова: інтер'єктив, модусна сфера висловлення, кваліфікативна модальність, квантитативна модальність, спонукальна модальність, модальність ідентифікації, енантіосемічна модальність, заперечна модальність, суб'єктивна перспектива висловлення, комунікативна ситуація.

АННОТАЦІЯ

Гуменюк І.М. Структурно-семантические функции интеръективов в украинском языке. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника, Ивано-Франковск, 2004.

В диссертации раскрыты функциональные возможности интеръективов как модусных элементов в структурно-семантической организации высказывания.

На основе анализа украинских текстов разных стилей и жанров определена информационная структура высказываний с интеръективами, которая представлена в виде трех взаимодействующих сфер: объективной – сферы ситуации; субъективной – сферы трансмиссора и диалогической – сферы реципиента. Активизация субъективной сферы наблюдается в эмоциональных междометиях, диалогической – в этикетных, императивах и зоапелятивах, объективной – в звукоподражаниях разных видов.

Выделены основные семантико-функциональные модификации высказываний с интеръективами с учетом всех возможных оттенков субъективных значений, которые возникают в процессе усложнения предложений субъективно-модальными формами (междометиями). Интеръективы выступают одним из основных средств репрезентации модуса высказывания и принимают непосредственное участие в выражении значений таких разновидностей субъективной модальности: кваліфікативной, квантитативной, побудительной, ідентифікаційної, енантіосемічної, отрицательной.

В работе обосновано функционирование интеръективов в роли сигнализаторов диалогичности модуса высказывания, репрезентация которой может осуществляться эксплицитно и имплицитно. Императивы, зоапелятивы, этикетные интеръективы указывают на диалогичность модуса эксплицитно. Аффективные и рефлексорные междометия не могут выполнять аналогичную функцию в связи со спецификой их возникновения. Звукоподражательные слова сигнализируют о диалогичности модуса эксплицитно (если используются с конкретной целью) и имплицитно (в автокоммуникации, когда звукоподражания появляются спонтанно).

В диссертационном исследовании определены и проанализированы способы реализации субъективной перспективы в высказываниях со звукоподражаниями в условиях первичной коммуникативной ситуации, вторичной коммуникативной ситуации и имплицитно.

На основе анализа фактического материала разработана классификация коммуникативных моделей высказываний со звукоподражаниями и выделены их основные семантические экспоненты: 1) иллюстративная коммуникативная модель предусматривает использование звукоподражательных слов для иллюстрации действий, звуковых выражений вместо соответствующих глаголов; 2) интерпретационная модель – антонимическая к иллюстративной со структурно-семантической точки зрения, звукоподражания в структуре этой коммуникативной модели обуславливают возникновение рематического компонента высказывания, поскольку требуют интерпретации своей семантики; 3) линейная – формируется как логически и структурно оконченная семантическая целостность, которая не требует декодирования значения своих частей; 4) сопроводительная – синтезирует в себе признаки иллюстративной и линейной коммуникативных моделей, раскрывая ситуацию двумя параллельными информационными потоками: смысловым предложением и сопроводительным звукоподражанием.

В составе реплик диалогического дискурса интеръективные коммуникемы выполняют ряд семантико-регулятивных функций, наличие которых зависит от вида коммуникативного акта, позиции интеръектива в его структуре (интродуктивной, финальной, изолированной) и степени активности участников коммуникации.

Ключевые слова: интеръектив, модусная сфера высказывания, кваликативная модальность, квантитативная модальность, побудительная модальность, модальность идентификации, энантиосемическая модальность, модальность отрицания, субъектная перспектива высказывания, коммуникативная ситуация.

SUMMARY

Humenyuk I.M. Structural and semantic functions of interjections in Ukrainian language. – Manuscript.

The thesis to gain a scientific degree of philology. Speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – Precarpathian national university named after Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk, 2004.

The functional opportunities of interjections as modus elements in the structural and semantic organization of expressions are developed in the dissertation.

On the basis of analysis of the Ukrainian texts of different styles and genres the informational structure of expressions with interjections is delineated, the main semantic and functional modifications are delineated taking into account all possible gradations of subjective meanings, which arise during the sentence complication with the subjective and modal interjections.

The functioning of interjections as indicators of dialogicity of expression modus is grounded in the work, as well as the realization means of subjective perspective in the expressions with the sound imitation are determined and analyzed. On the basis of analysis of the facts (the card index encompasses 15 000 units) the classifications with the sound imitation are worked out and their main semantic indexes are determined; the research of semantic and regulatory functions, which interjections fulfill in the composition of remarks of dialogic discourse, is conducted.

Key words: interjection, modus expression sphere, qualification modality, quantitative modality, instigation modality, modality of identification, enantiosemic modality, negative modality, subjective perspective of expression, communicative situation.

